

'Raak de juiste snaar'

Voorlichtingsbeleid herdenking WO II in de periode 2006 tot en met 2010

Oktober 2005

Voorlichtingsbeleid herdenking WO II in de periode 2006 tot en met 2010

I. Waarom aanpassing van het beleid?

Sinds 1987 is er sprake van systematische beleidsontwikkeling op het gebied van jeugdvoorlichting over de Tweede Wereldoorlog (WO II) in relatie tot het heden (Kamerstukken II 1986/87, 19 958, nrs. 1-2). In de beleidsbrief van 25 juni 1996 (Kamerstukken II 1995/96, 19 958, nr. 11) is onder andere aangegeven dat het subsidiebeleid gestalte zou krijgen via de opbouw van een projectsubsidiebeleid teneinde de voorwaarden voor een jeugdvoorlichtingsbeleid te verbeteren. Alle oorlog- en verzetsmusea en herinneringscentra in Nederland zouden in aanmerking kunnen komen voor een projectsubsidie. Naast verbreding van het aanbod was het oogmerk ook een grotere doelmatigheid en effectiviteit. De grotere flexibiliteit van projectsubsidies (in vergelijking met structurele subsidies) maakte een gerichtere sturing mogelijk met aandacht voor vernieuwing en effectiviteit. Het stelsel van projectsubsidieëring is per 1 januari 1998 ingevoerd.

Aanleiding voor het jeugdvoorlichtingsbeleid was het gegeven dat de overgrote meerderheid van de bevolking geboren is na WO II en dus nog slechts een klein deel ervan de oorlog werkelijk heeft meegemaakt. Zowel de toenemende afstand in tijd tot WO II als de toenemende culturele verscheidenheid in Nederland vormde de aanleiding om jongeren in contact te brengen met de historische achtergrond van 4 en 5 mei.

Het jeugdvoorlichtingsbeleid heeft het karakter van informatieve en educatieve voorlichting over de achtergronden van de Tweede Wereldoorlog in relatie tot hedendaagse ontwikkelingen en gebeurtenissen. Beoogd wordt de vorming van jongeren te beïnvloeden door hen duidelijk te maken welke componenten en ontwikkelingen in een samenleving bedreigend kunnen zijn voor de democratie in een natie en voor de vrijheid van haar burgers. Het gaat om het op gang brengen van bewustwordingsprocessen over de betekenis van democratie, vrijheid, grondrechten en fundamentele normen en waarden.

Centrale doelstellingen die ten grondslag lagen aan het jeugdvoorlichtingsbeleid waren:

- de jeugd wijzen op gevaren van hedendaagse ontwikkelingen in hun leefomgeving die herinneren aan bepaalde gebeurtenissen van WO II;
- onder jongeren het motief schetsen van de jaarlijkse herdenking van 4 mei en de viering van 5 mei en hun betrokkenheid hierbij activeren;
- bij jongeren begrip kweken voor de slachtoffers van geweld tijdens WO II, alsmede voor actuele geweldsgetroffenen.

In de brief van 21 januari 2004 aan de Tweede Kamer (TK, vergaderjaar 2003-2004, 20 454 en 25 839, nr. 66) heeft VWS haar voornemen tot herbezinning op ambities en werkwijze op dit terrein aangekondigd. Uitgangspunt daarbij zou zijn het tot stand brengen en behouden van een vitale nationale infrastructuur waarmee de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend kan blijven. De ervaringen in de afgelopen jaren met het projectenbeleid, de groeiende internationale dimensies van het onderwerp en de veranderende maatschappelijke omgeving vormden de factoren die hiertoe uitnodigden. In aanvulling daarop heeft intensief, breed overleg met het veld dat vanaf eind 2004 heeft plaatsgevonden (zie bijlage 1) inzicht gegeven in factoren die in de herbezinning mee dienen te worden genomen.

Samenvattend is de herziening die in deze notitie wordt verwoord gestoeld op de volgende componenten:

1. Projectbeleidervaringen in de afgelopen jaren en elementen uit het brede overleg met het veld
Per 1 januari 1998 is het projectenbeleid WO II – heden gestart. Destijds ging het erom meer instellingen toegang te geven tot een projectsubsidie, verbreding van het aanbod te realiseren en innovatie te stimuleren! In de periode 2000 – medio 2005 zijn 98 innovatieve projectvoorstellen gehonoreerd voor een bedrag van in totaal € 5.682.486,-. Nu, acht jaar later, breekt een nieuwe fase aan. Een fase waarin gerichte groei en uitbouw de belangrijkste factoren zijn. Een fase waarin meer focus nodig is, meer sturing, meer continuïteit en evaluatie van effecten. En: waarin

meer bekend wordt over wat er is en hoe succesvol de projecten zijn of niet. Dus: communicatie en bekendmaking.

Tijdens het brede overleg met het veld werd duidelijk dat inmiddels zowel autochtone als allochtone jongeren een gebrekkige geschiedenis-kennis hebben. En dat scholen op inhoudelijk gebied een grote beleidsvrijheid hebben. Dat betekent dat er een grote afhankelijkheid is van de goodwill van scholen en leraren om toegang te krijgen tot het onderwijs. Nut en bruikbaarheid van het aanbod is hierin een beslissende factor. Adequate facilitering van school en leraar is daarom van groot belang om toegang tot de scholen te krijgen. Op het beleidsterrein WO II – heden is er winst te behalen op de aspecten ‘rendement, samenhang en samenwerking’. Er is bij organisaties behoefte aan meer onderlinge uitwisseling van kennis en ervaring en aan continuïteit. De systematiek van projectsubsiëring werkt op zich wel, maar leidt in de huidige opzet teveel tot gejaagd functioneren, overbelasting en concurrentie. Het aanbod is te diffuus. En het projectenbeleid is tot nu toe alleen op innovatie gericht en niet op continuïteit. Tot slot kan er meer gedaan en bereikt worden met hetzelfde budget. Bovendien kan een start worden gemaakt met het systematischer werken aan kwaliteit en wil VWS de realisatie van beoogde doelstellingen stringenter gaan monitoren. In dit alles is het noodzakelijk dat het ministerie zich minder afstandelijk opstelt, slagvaardiger optreedt en meer stimuleert en faciliteert. De generatie die WO II aan den lijve heeft meegemaakt valt binnenkort weg. Dat vraagt om goede borging van informatie en documentatie (w.o. vastgelegde ooggetuigenverslagen). Verder kan het gemis van de directe bron van ooggetuigen worden ondervangen door andere getuigenissen, zoals de kleinkinderen en soms door de kinderen. En daarnaast houden de historische plekken, films, boeken en voorwerpen natuurlijk de herinnering aan de oorlog levend. Belangrijk is vooral dat de belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog groeit en óók de behoefte aan informatie over de oorlog.

2. De groeiende internationale dimensies

Internationaal is sprake van het samenvloeien van uiteenlopende bevolkingsgroepen binnen landsgrenzen. De uiteenlopende culturele achtergronden roepen overal spanningen op en discussies over posities, rollen, rechten en plichten van burgers en bevolkingsgroepen. In deze discussies zijn in Nederland ‘democratie en grondrechten’, ‘actief burgerschap in een samenleving’/‘burgerschapsvorming’(‘civil society’) en ‘nationale identiteit’ prominente begrippen. De begrippen ‘vrijheid’, ‘democratie’ en ‘rechtsstaat’ voeren de boventoon in actuele discussies. Geconcludeerd kan worden dat het belang van deze begrippen in en voor een samenleving – een besef dat WO II ooit sterk aanscherpte – op dit moment weer in het middelpunt van de belangstelling staat. Zowel in Europa als in Nederland is men op zoek naar de bindende factoren tussen burgers. Het is goed om kennis te verspreiden over hoe de rest van Europa de Tweede Wereldoorlog heeft beleefd (o.a. via gastsprekers, herdenkingen en historische plekken) en over de rol van huidige allochtonen in de oorlog (ontwikkeling van het zelfbeeld en het beeld van anderen). De ontstaansgeschiedenis en de naoorlogse geschiedenis, bijv. de Oost-West verhoudingen in Europa en de dekolonisatie in de rest van de wereld, daarbij inbegrepen. Tot slot vraagt de toenemende internationalisering om kennis over de Europese Unie, kennis van de andere lidstaten en bevordering van de Europese gedachte.

3. De veranderende maatschappelijke omgeving

VWS wil in de aanpassing van het voorlichtingsbeleid – voor zover dit een duidelijke versterking is – aansluiting zoeken bij kernthema’s van andere departementen.

In het onderwijs wordt de komende jaren nadrukkelijk aandacht besteed aan WO I, WO II en de holocaust; aan het leren plaatsen van actuele spanningen, conflicten en oorlogen in de wereld tegen hun achtergrond en het daarbij leren zien van de doorwerking ervan op individuen en samenleving, nationaal, Europees en breder internationaal. Er zal sterke aandacht zijn voor eigentijds en gedeeld burgerschap in het kader van ‘burgerschapsvorming’ en er zal voorzien worden in de lacune in kennis en inzicht in historische achtergronden bij actuele kwesties, die vastgesteld is bij de bevolking maar vooral bij de jeugd. Tot slot komt er een ‘canon’(richtsnoer) voor het onderwijs, een document waarin het culturele erfgoed is omschreven en waarin de nationale identiteit vorm krijgt (kennis en trots rond de historie van Nederland en Nederland onlosmakelijk verbinden met de andere landen van Europa). De suggestie is gedaan om het

geschiedenis-onderwijs op te bouwen in cirkels, die aansluiten bij de belevingswereld. Je begint heel klein, bij gezin en familie en maakt de wereld steeds groter.

Maatschappelijk gezien is er behoefte aan activiteiten rond de begrippen democratie en rechtsstaat. Hoe is de Nederlandse samenleving als rechtsstaat en democratie ontstaan? Hoe is de relatie tot het heden? Wat zijn de gemeenschappelijke waarden van de democratische rechtsstaat en hoe kunnen we ze bevorderen? Er is noodzaak te komen tot een sterk ontwikkeld eigentijds burgerschap, dat ook de pluriforme samenleving bijeen moet houden. Er is noodzaak te komen tot meer betrokkenheid bij de samenleving en bij elkaar, vooral in de directe eigen leefomgeving (eigen buurt of school).

II. Doel projectenbeleid periode 2006 tot en met 2010

Het doel van het projectenbeleid wordt niet gewijzigd en blijft dus zoals tot nu toe verwoord in de Kamerstukken. Het onderwijs is de voornaamste ingang om het doel te bereiken. Het is echter nadrukkelijk niet de bedoeling om de rol van OCW en van het onderwijs over te nemen. De verantwoordelijkheid voor de overdracht van kennis en voor opinievorming over WO II en het heden binnen het onderwijs ligt primair bij OCW en de onderwijssector. Het voorlichtingsbeleid van VWS is zuiver en alleen facetbeleid. Dat wil zeggen dat het VWS beleid complementair van karakter is en alleen vervaardiging en productie van materiaal beoogt dat aanvullend is op geschiedismethodes en op datgene wat in de les aan de orde komt in het contact tussen docenten en leerlingen. Aanvullend materiaal gebaseerd op specifieke expertise van de sector met betrekking tot historische plaatsen, monumenten, speciale dagen en musea.

Op basis van het intensieve en brede overleg met het veld (zie bijlage 1), enkele rapporten (zie bijlage 2) en het voorgaande heeft VWS/OHW een missie en visie geformuleerd voor het beleid in de periode 2006 tot en met 2010. Het ligt in de bedoeling per 1 januari 2006 met het nieuwe beleid te starten.

Mission statement:

Het bevorderen van de instandhouding en verspreiding van kennis en inzicht met betrekking tot WO II om van daaruit primair bij jongeren en hun opvoeders bewustwording en empathie te creëren, opdat zij betekenis kunnen geven aan fundamentele grondrechten en vrijheid.

In de notitie wordt de visie die aan de 'mission statement' ten grondslag ligt uitgewerkt.

III. Wat gaan we doen?

De kern van het nieuwe beleid is: samenhang!

a. Inhoudelijke focus

Het voorlichtingsbeleid gaat uit van WO II. Die vormt de basis! Vanuit die basis echter is het van belang om verbindingen te leggen naar hedendaagse fenomenen en processen. Het voorlichtingsbeleid heeft daarom twee sporen:

1. Het verspreiden van kennis en informatie over facetten van WO II die onderbelicht zijn in het onderwijs, bijvoorbeeld de thema's 'kinderen van foute ouders, dwangarbeid, Sinti en Roma, burgeroorlogsgetroffenen'. In het verlengde hiervan het leggen van verbindingen naar historische plaatsen en naar hedendaagse ontwikkelingen. Hierbij gaat het erom een ander soort kennis over te brengen en een ander soort bewustzijn te creëren dan via internet en het onderwijs het geval is. Het betreft niet alleen de oorlog, maar vooral ook de inkleuring. VWS wil in dit verband de behandeling van WO II geografisch verbreden: naast het nationaal belichten van de oorlog, WO II ook internationaal belichten (voorgeschiedenis, verloop en nageschiedenis in en buiten Europa (zie ook de pagina's 5, 6 en 9)).

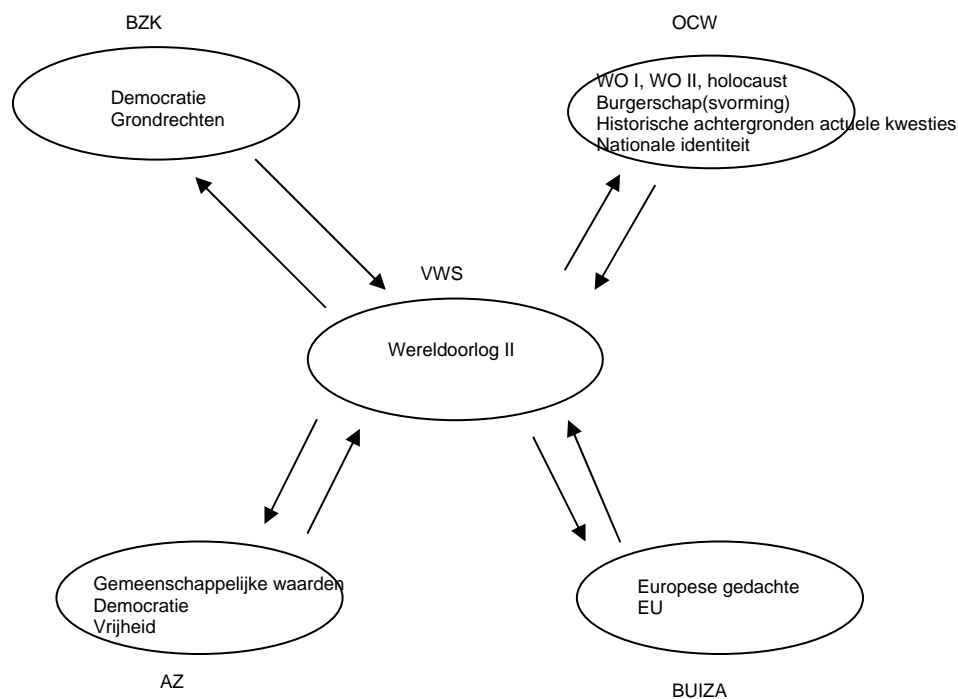
2. Het tot stand brengen van bewustwording primair bij jongeren en hun opvoeders. Bewustwording van de betekenis van democratie, vrijheid, grondrechten en fundamentele normen en waarden, signalen en trends leren herkennen en kritisch leren reflecteren op de eigen rol van iedere burger in historische contexten, toen en nu. 'Zivilcourage' bijbrengen als onderdeel van die

bewustwording en van de maatschappelijke verantwoordelijkheid van burgerschap. Vrije, onafhankelijke burgers creëren die – eventueel tegen alle trends in – stelling durven te nemen en durven te doen wat er gedaan moet worden¹. De essentie van WO II kan alleen overgebracht worden als je het kan relateren aan het nu (Darfur, Sebrenica, actuele grondrechtendiscussies etc.). Als je jongeren en opvoeders individueel weet te raken, de algemene thema's uit WO II weet te verbinden met de actualiteit en aan kunt zetten tot nadenken over mogelijke consequenties en eigen specifieke stellingnamen en keuzes als je zelf in zo'n situatie zou belanden. Hedendaagse gebeurtenissen hebben soms sterke overeenkomsten met gebeurtenissen uit de oorlog. Burgers moeten zich hiervan bewust zijn en kritisch omgaan met eigen gedrag, handelen en keuzes in de samenleving. De koppeling WO II – heden zal voor de veldorganisaties geen verplichtend karakter krijgen. Beleidsmatig ligt het zwaartepunt echter bij het tweede spoor. Het ligt voor de hand dat de sporen feitenkennis en bewustwording zich veelal in samenhang voor zullen doen.

b. Aandachtsvelden en thema's

VWS wil het voorlichtingsbeleid WO II plaatsen binnen de huidige tijdgeest en binnen huidige (inter)nationale ontwikkelingen en discussies. Uitgangspunt is dat we waarden belichten die voor ieder mens – ongeacht ras of culturele achtergrond – van belang en betekenis zijn en belichten wat ons als mensen verbindt.

WO II wordt geografisch breder gepositioneerd, de internationalisering en de multiculturele samenleving krijgen een plek. Tegelijkertijd wil VWS haar beleid inbedden in en verbinden met fundamentele thema's van andere departementen. Steeds in de zin van facetbeleid. Schematisch gaat het om de volgende thematische aansluitingen.

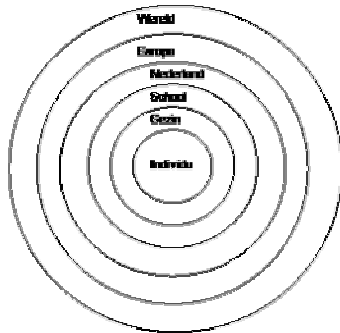

VWS zal primair *actief* aansluiting zoeken bij OCW (sterkste aanknopingspunten). Concrete aansluitingen bij andere departementen worden gerealiseerd wanneer voldoende zinvol. De actualiteit van de aansluiting(en) wordt tussen 2006 tot en met 2010 bewaakt.

Het is het meest voor de hand liggend om in de benadering van het thema WO II begrippen als 'democratie, rechtsstaat, burgerschapsvorming/civil society en nationale identiteit' expliciet te

¹ De 5 mei-lezing van Z.K.H. de Prins van Oranje op 5 mei 2005 in 's-Hertogenbosch

belichten en te verhelderen. Het cirkelmodel - ook in het onderwijs als model geopperd in het kader van de canon – wordt in dit proces als sturingsmodel gehanteerd. De kern van de ui wordt gevormd door het individu; het gezin, de school en de samenlevingen van Nederland, Europa en de Wereld vormen de opeenvolgende ringen.

Samen met de hierboven genoemde thema's ontstaat een matrix waaruit een veelheid van thema's en invalshoeken is te putten.

Schematisch:

	Nationale identiteit	Burgerschapsvorming Civil Society	Democratie	Rechtsstaat Grondrechten
Wereld				
Europa				
Nederland				
School				
Gezin				
Individueel				

IV. Voor wie doen we het?

De wijze waarop WO II wordt neergezet moet vooral aansluiten bij het onderwijs. Wetenschappelijke resultaten zullen daarom vertaald moeten worden in het onderwijs. De Anne Frank Stichting en het Centrum voor Holocaust en Genocidenstudies (CHGS) zijn op dit aspect al gezamenlijk actief. De school is immers het kader voor kennisoverdracht en is naast een vormend instituut in toenemende mate een (onder)steunend instituut, waar leerlingen vooral de middelen worden aangereikt om tot bewustwording en eigen keuzes te komen. Maar WO II moet niet alleen aansluiten op het onderwijs. WO II moet ook toegankelijk zijn voor een breder publiek, bijvoorbeeld via tentoonstellingen.

Richting het opvoedingsmilieu vormt de school een belangrijke schakel- en verbindingsfactor. Daar de driehoek jongere-docent-opvoeder een cruciale focus vormt voor de realisatie van het beleid wordt het voorlichtingsbeleid gericht op deze doelgroepen en zijn zij de leidraad bij de invulling van projecten en de uitwerking van materialen.

a. De Jeugd

Onder 'jeugd' wordt in dit beleidskader verstaan: jongeren van 10 tot 18 jaar. Met 18 jaar wordt men wettelijk niet meer tot de 'jeugd' gerekend en ook het optimale bereik van jongeren binnen het onderwijs eindigt op dat moment. Het zwaartepunt binnen de groep 10-18 jarigen zal in het beleid liggen bij de 10 -15 jarigen, omdat zij nog een 'open mind' hebben wat betreft ontvankelijkheid en vooroordelen. Kinderen in groep 7 en 8 van de basisschool (10- en 11-jarigen) zijn nog te beïnvloeden door hun ouders. Jongeren in de pubertijd laten zich met name leiden door hun peer-group. Het Nederlands Auschwitz Comité heeft in dit verband bijvoorbeeld activiteiten

ontwikkeld speciaal voor het 2e en het 3e jaar van de middelbare school, omdat deze jongeren dan nog enkele jaren de opgedane kennis en ervaringen actief uit kunnen dragen binnen hun school.

Aandacht is noodzakelijk voor de diversiteit in ervaringen onder jongeren: de ervaringen van allochtone en autochtone jongeren lopen uiteen. Dat moet worden onderkend en erkend. Inzicht hierin is nodig om als basis te dienen voor het benoemen van het gemeenschappelijke. Het NIOD formuleert in dit verband een onderzoeksvoorstel gericht op de 'Nieuwe Nederlanders'. Het maatschappelijk belang is gelegen in het verschaffen van historische kennis over het gedeelde en niet gedeelde oorlogsverleden en van inzicht hierin.

In overeenstemming met de leeftijdsafbakening wordt binnen het onderwijs vastgehouden aan de daarin algemeen gehanteerde onderwijstypen: de basisschool (vanaf groep 7), het voortgezet onderwijs met daarbinnen de splitsing Havo/Vwo en Vmbo. Belangstelling voor WO II is niet een kwestie van denkniveau, het onderwerp is voor alle groepen aantrekkelijk te maken. De inhoud kan en moet daarbij voor iedereen hetzelfde zijn, de didactische uitwerking juist niet. Gewaakt moet worden voor een overmatige aandacht in de voorlichtingsprojecten aan Vmbo ten koste van Havo/Vwo.

Het is van belang om de jongeren op een aansprekende wijze te benaderen. Wat is een aansprekende benadering voor jongeren? Wat kan mede tot bewustwording en empathie leiden?

- Jongeren willen uitgedaagd en gefaciliteerd worden en worden het meest aangesproken door zaken uit hun eigen leefwereld (thematiek, media als video's, films, dvd's, cd's, cd-roms) en door een aanpak die persoonlijke identificatie faciliteert. Identificatie is voorwaarde voor inleven en inleven is voorwaarde voor begrip en respect;
- In de benadering van de jongeren is een interactieve formule een absolute 'must'. De ervaring leert dat de betrokkenheid en het rendement dan het grootst zijn. Daarnaast sluit dit optimaal aan bij vernieuwingen in het onderwijs;
- Jongeren van elkaar laten leren is een moeiteloos werkende formule (peer-education);
- Door spelen met emoties ontstaat betrokkenheid en verbondenheid. Persoonlijke betrokkenheid in de voorbereiding en/of in de uitvoering in de zin van (interactieve) rollenspellen kan een uitingsvorm zijn. Het is hier dus met recht 'de juiste snaar raken'. Een dialoog kan worden gestart en voortgezet dwars door groepen jongeren heen, dwars door generaties heen (grootouders-ouders-jongeren en jongeren met jongeren) en dwars door samenlevingen heen (autochtonen en allochtonen);
- Opdrachten – liefst vakoverstijgend - op individueel of op groepsniveau waarmee jongeren zelf dingen moeten ontdekken; webquests kunnen hierin een goed instrument vormen (programma's met directe terugkoppeling naar de leerling door de computer/het programma), maar ook natuurlijk opdrachten op locatie;
- Gebruik van intermediairen (al dan niet mensen uit de eigen omgeving);
- Theater en podiumkunsten zijn effectieve vormen door de combinatie van inzicht en het directe appèl dat op emoties wordt gedaan.

VWS wil in het algemeen deelname en betrokkenheid van jongeren bevorderen. In samenspraak met de Nationale Jeugdraad zal gezocht worden naar activiteiten voor en door jongeren om ze bij voorlichting rond het thema WO II te betrekken.

b. Docenten

De docent is dé sleutelfiguur in de overdracht van kennis en in de bewustwordingsprocessen binnen de school. Bovendien zijn zij de verhalendragers van de toekomst als de directe ooggetuigen van de oorlog er niet meer zijn om het verhaal te doen. Het spreekt voor zich dat deze groep dus goed bereikt moet worden en ook ondersteund in het functioneren, zonder daarbij als VWS op de stoel van OCW te gaan zitten.

Allereerst wil VWS via de lerarenopleidingen voor het basis- en het voortgezet onderwijs het bereik onder docenten vergroten.

Een manier is bijvoorbeeld om voor aankomend leerkrachten reizen naar kampen te (laten) organiseren. Herinneringscentrum Kamp Westerbork en Comité Vrouwen Ravensbrück overwegen in dit verband een reis naar Berlijn en Ravensbrück aan te bieden. Ook worden de opleidingen bezocht door gastsprekers (zie hieronder). Onderzocht zal worden welke andere wegen aanvullend bewandeld kunnen worden om het bereik onder aankomend docenten te optimaliseren en of studenten hiervoor studiepunten kunnen worden toegekend.

Ten tweede wil VWS docenten in de uitoefening van hun beroep zo goed mogelijk te faciliteren. Voorlichtingsmateriaal vormt een aanvulling op het curriculum van de scholen. Hiervoor wordt educatief materiaal ontwikkeld en uitgegeven, waarbij ingezoomd wordt op lesmethoden. Onder docenten is vraag naar modulair opgebouwd materiaal, waaruit zij naar behoefte kunnen putten.

In de projecten voorlichtingsbeleid kan door veldorganisaties materiaal worden ontwikkeld, dat als aanvulling op de lesmethoden kan dienen. In overleg met OCW zal worden bezien op welke wijze de projecten voorlichting WO II – heden beter kunnen aansluiten bij ontwikkelingen en vernieuwingen in het onderwijs, zoals bijvoorbeeld de afstemming van vakken ten behoeve van het ontstaan van leergebieden. Ook worden docenten gestimuleerd om zelf actief te worden in dit verband. Het CHGS heeft een prijsvraag uitgeschreven voor docenten die zelf op scholen eigen materiaal en eigen onderwijsvormen ontwikkelen met betrekking tot de holocaust en recente genociden. Tot slot heeft VWS ondertussen al het project gastsprekers voor twee jaar gecontinueerd. Hierin zijn twee deelprojecten opgenomen: gastsprekers op lerarenopleidingen en gastsprekers WO II samen met veteranen of vluchtelingen voor een klas.

Gekeken zal worden hoe de aanpak en rol van de gastsprekers versterkt kan worden: er zou in samenspraak met scholen gewerkt kunnen worden aan een nieuwe formule; meerdere klassen tegelijkertijd, een vakoverstijgende aanpak, naast gastsprekers uit WO II gelijktijdige inzet van veteranen en/of jongeren die zelf gevlucht zijn uit hedendaagse conflicten of kinderen van joodse ouders samen met kinderen van Duitse officieren etcetera.

VWS zal in gesprek treden met War Child en Amnesty International om te bezien hoe zij jongeren betrekken en of er mogelijkheden tot aansluiting zijn.

De inzichten van docenten, voorlichters of groepsleiders zijn nodig om de resultaten met betrekking tot effecten van projecten of aanvullend lesmateriaal te interpreteren. Het is om die reden goed om hun observaties, bevindingen, mening over kwaliteit en over groepseffecten vastgelegd te krijgen, bijvoorbeeld door middel van gestandaardiseerde vragenlijsten. Daarnaast wordt éénmaal per jaar een expertmeeting georganiseerd voor scholen en veldorganisaties, waarin de projecten en de producten voorlichting WO II die in het jaar daarvoor binnen de school aan de orde zijn geweest worden besproken en beoordeeld op hun aansluiting en effectiviteit. De producenten kunnen aldus op directe wijze feedback krijgen van de gebruikers.

VWS wil ook de participatie van docenten in de versterking van het voorlichtingsbeleid vergroten. In samenspraak met de Vereniging voor Geschiedenisdocenten (VGN), de vereniging van leraren maatschappijleer(NVLM) en de beroepsvereniging docenten drama (BDD) zal de betrokkenheid van docenten worden ingevuld.

c. De opvoeders

VWS wil opvoeders betrekken bij het nieuwe beleid. Immers: ideeën, waarden en beelden die binnen de school uitgedragen worden moeten gedragen en ondersteund worden in het opvoedingsmilieu. Vooral de jongere jeugd (11-12 jaar) zijn nog duidelijk beïnvloedbaar door ouders. De meest toegankelijke en effectieve wijze om opvoeders te betrekken is om hen te benaderen via de jongeren en de school. Projectvoorstellen waarin ook het bereik van opvoeders staat uitgewerkt krijgen daarom prioriteit van VWS. Bovendien wordt hiermee ook vooral gericht op de groep 30- en 40-jarigen, die bij herdenkingen het minst aanwezig zijn. Daarnaast zullen artikelen in bladen voor opvoeders (Margriet, Libelle, Ouders van nu e.d.) worden gepubliceerd. Daarmee is – zonder extensieve inspanningen – een behoorlijk bereik te realiseren. De organisaties in de sector kunnen ook nog meer gaan inspelen op deze doelgroep. Het Nationaal Comité doet dit al. Bij het Nationaal aandenken – het boekje 'Vrijheid geef je door' – is op verzoek van VWS een brief voor de ouders gevoegd met tips hoe ze op een leuke manier met hun

kind(eren) het Nationaal aandenken kunnen doornemen. Ook kan de link tussen school, thuis en musea sterker worden aangetrokken. Vooral in de schoolvakanties kunnen opvoeders en kinderen binnengehaald worden. Museumbezoek door scholen kan o.a. bevorderd worden door het aanbrengen van een scheiding tussen het entreedeel en het bedrag dat voor materiaal betaald moet worden. Kinderen die van de school een museumjaarkaart hebben gekregen kunnen dan tegen geringe betaling tentoonstellingen bezoeken.

Indien nodig en effectief zal de bestuurlijke structuur in de onderwijssector benut worden om (extra) betrokkenheid te creëren bij het voorlichtingsbeleid. Te denken valt aan ouderorganisaties, scholierenorganisaties, schoolleidersorganisaties.

V. Hoe doen we het?

1. Organisatie van de infrastructuur

VWS wil komen tot een zo efficiënt en effectief mogelijke nationale infrastructuur die de mogelijkheden om de missie te realiseren optimaliseert. In dit verband is de blik van VWS gericht op de positie en rol van de herinneringscentra en op de instelling van een (nieuw) afstemmingsplatform.

De herinneringscentra geven door middel van de instandhouding van de historische plek (indien van toepassing) en/of staande collecties en vele projecten vorm en inhoud aan de aspecten 'herdenken' en 'leren' en hebben dus een museale en educatieve functie. Jongeren en hun opvoeders kunnen naar de plek zelf toegaan. De herinneringscentra ontvangen structurele subsidies van VWS. VWS kijkt op korte termijn naar de rol van de centra en naar de mogelijkheden van deze organisaties op de lange termijn op het gebied van educatie binnen de geschiedeniscontext.

VWS wil komen tot een goed afstemmingsplatform op nationaal en internationaal terrein. Hierin worden alleen instellingen opgenomen die hierin een rol (willen en zullen) hebben voor VWS en andere organisaties wat betreft het uitwisselen en delen van kennis. VWS faciliteert en organiseert de afstemming, de interne ontwikkeling van organisaties, landelijke en internationale ontwikkelingen. Bijvoorbeeld op het gebied van kennisuitwisseling en het daardoor kunnen anticiperen op zaken die komen.

2. Organisatie van de praktijk

A. Meerjarenprogramma's

In het veld is brede steun gegeven aan het voorstel over te gaan tot het hanteren van meerjarenprogramma's. Deze systematiek biedt continuïteit en samenhang en betekent per definitie meerjarige herhaling van thema's, wat een belangrijke factor is in bewustwordingsprocessen.

Eenmaal per vijf jaar worden door VWS in samenspraak met het veld de meerjarenprogramma's benoemd. Het gaat dan om 1. de thema's, 2. de doelgroep(en) en 3. de uitwerking.

1. De thema's

Voor de eerstkomende vijf jaar worden de volgende inhoudelijke programma's voorgesteld:

- Kennis WO II (ontstaan, verloop en naeffecten) in Nederland;
- Europa vóór, in en na WO II;
- WO II (ontstaan, verloop, naeffecten) buiten Europa.

Binnen deze programma's kunnen koppelingen naar thema's als rechtsstaat, democratie e.d. plaatsvinden. Bovendien is het goed – teneinde maximale onderlinge versterking in thematiek te krijgen – om systematisch verband te leggen met de slogan van het National Comité voor de komende vijf jaar: 'Vrijheid is mensenwerk'.

De systematiek rond de beoogde meerjarenprogramma's ziet er als volgt uit. VWS publiceert in de Staatscourant een ministeriële regeling met daarin de hoofdlijnen van de systematiek (startdatum, thema's, criteria, programmacommissie). Organisaties kunnen alleen subsidieaanvragen voor projecten indienen nadat de programma's bekend zijn gemaakt en voorzover ze binnen de kaders van de programma's vallen. *Iedere* organisatie in Nederland die door middel van het project bijdraagt aan het realiseren van de missie kan een projectvoorstel met verzoek tot subsidiëring insturen (dus bijvoorbeeld ook scholen of lerarenopleidingen voor het basis- en het voortgezet onderwijs). Een projectvoorstel is ofwel vernieuwend ofwel een herhaling van een al uitgevoerd voorstel, dat in de toepassing *aantoonbaar* succesvol is geweest. Hiermee wordt brede implementatie mogelijk.

2. De doelgroepen

Op de doelgroepen is uitgebreid ingegaan onder IV a, b en c. Korthedshalve wordt hiernaar verwezen.

VWS heeft aangegeven welke thema's belangrijk zijn en welke doelgroepen. De thema's en doelgroepen betekenen dat VWS op activiteitsniveau zes prioriteiten stelt (combinaties zijn mogelijk):

- lerarenopleidingen voor het basis- en het voortgezet onderwijs (materiaal of activiteiten voor de docenten van de opleidingen of voor de aankomende docenten die de opleiding volgen);
- leraren en docenten, al actief in het onderwijs (met andere woorden: didactisch en/of pedagogisch materiaal ten behoeve van de uitoefening van hun vakgebied);
- activiteiten gericht op bewustwordingsprocessen bij jongeren en hun opvoeders;
- activiteiten waarin de slogan van het Nationaal Comité 'Vrijheid is mensenwerk' terugkomt (de wijze waarop is aan de indiener van de subsidieaanvraag);
- activiteiten voor substantiële doelgroepen op locatie of in de regio (in relatie tot monumenten, historische ijkmomenten of andere activiteiten);
- tentoonstellingen, met name rondreizende.

Van belang is dat scholen naar de laatste twee soorten activiteiten toe kunnen gaan.

De zes prioriteiten betekenen dat VWS in de finale besluitvorming prioriteit zal geven aan die projecten die activiteiten op deze noemers aanbieden.

3. De uitwerking

Het spreekt voor zich dat allereerst de algemene voorwaarden van VWS met betrekking tot subsidieaanvragen van kracht zijn (w.o. heldere begroting, activiteitenplan, statuten bijgevoegd, een juiste ondertekening).

De criteria waaraan de projectvoorstellen moeten voldoen (harde eisen) zijn:

- Het projectvoorstel moet landelijke relevantie hebben. De opzet en uitwerking van het voorstel, m.a.w. het format moet voor substantiële doelgroepen landelijk bruikbaar zijn: na primair gebruik door de indiener van de subsidieaanvraag moeten derden ook gebruik kunnen maken van het concept op hun locatie of in hun regio of provincie (bijv. via uitgewerkte blauwdrukken die tegen kostprijs of een marktconforme huurprijs ter beschikking worden gesteld aan derden of via landelijke roulatie bijv. rondreizende exposities);
- Het projectvoorstel maakt inzichtelijk en aannemelijk dat het op deskundige wijze tot stand is gekomen;
- Het projectvoorstel is uitgewerkt met betrokkenheid van vertegenwoordigers van de beoogde doelgroep(en) of relevante vertegenwoordigende instituten (m.a.w. jongeren, docenten binnen scholen, scholen, lerarenopleidingen voor het basis- en het voortgezet onderwijs);
- Het projectvoorstel moet concrete, meetbare sociaal-educatieve doelstellingen hebben;
- De verstrekte informatie dient historisch-wetenschappelijk verantwoord te zijn. De aanvrager van het projectsubsidie draagt er zorg voor dat voorafgaand aan de indiening van de subsidieaanvraag het historisch-wetenschappelijke aspect gescreend is door het CHGS, blijkend uit een bijgevoegde korte verklaring van het CHGS, indien het de holocaust en/of genociden betreft en het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) daar waar het WO II breed betreft, eveneens blijkend uit een bijgevoegde korte verklaring van het NIOD;

- Het project biedt inzicht in de volgende aspecten: 1. de waarschijnlijkheid dat de doelstellingen van het project daadwerkelijk worden bereikt 2. het bereik van het project, waarbij met name wordt gekeken naar het aantal personen dat direct of indirect met het project wordt bereikt in relatie tot kosten van het project;
- Er is bij traceerbare groepen altijd sprake van een nulmeting en van een afsluitende evaluatie (cijfermatig en kwalitatief). Bij projecten die langer dan 1 jaar duren is er daarnaast lopende het project ook sprake van een tussentijdse evaluatie en tussentijdse producten (zie hierna). Cijfers met betrekking tot de frequentie van activiteiten, realistische schatting en realisatie bereik beoogde doelgroep(en) maken hier in ieder geval deel van uit;
- Bij meerjarige projecten wordt per jaar minstens één meetbare, te realiseren mijlpaal benoemd (product en tijdstip), die zichtbaar dient te zijn voor het hele veld (bijv. een boek, conferentie e.d.). De moeilijkheidsgraad van de mijlpaal dient per jaar op te lopen;
- Het complete projectvoorstel moet binnen de gestelde termijn schriftelijk in het bezit van VWS zijn. De termijn wordt door VWS gepubliceerd. Stukken die niet bij sluiting van de gepubliceerde termijn feitelijk in het bezit zijn van VWS worden niet in de lopende ronde meegenomen en zullen tot de eerstvolgende ronde moeten wachten. Hier zal strikt de hand aan worden gehouden.

Alleen projectvoorstellen die aan *alle* criteria voldoen worden in de beoordelingsronde betrokken. De start van een project ligt na de toekenning van het subsidie. Reeds gestarte projecten komen *niet* voor subsidiëring in aanmerking.

De formatten van de landelijk relevante projectvoorstellen (zie eerste criterium) worden op een centrale plek bijeen gebracht, van waaruit verspreiding naar derden plaats kan vinden. In samenspraak met de veldorganisaties wordt bekeken welke plek hiertoe het meest geëigend is.

De beoordeling

De projectvoorstellen worden beoordeeld door een programmacommissie. Deze bestaat uit: een deskundige uit de tentoonstellingswereld, een vertegenwoordiger van de lerarenopleiding voor het basisonderwijs en één van de lerarenopleiding voor het voortgezet onderwijs, twee jongeren en twee docenten werkzaam in het onderwijs (waarvan één ook actief is in het management en dus kan beoordelen of projectvoorstellen organisatorisch te realiseren zijn binnen de school), de vertegenwoordiger van het ministerie van OCW die zitting heeft in de afstemmingsgroep (adviseur), één VWS- lid van de afstemmingsgroep (adviseur), en een secretaris van VWS. Met uitzondering van de departementale adviseurs spreken de leden op persoonlijke titel. De leden adviseren vanuit een eigen specifieke verantwoordelijkheid (jongeren over 'spreekt het hen aan', docenten over het didactisch verantwoorde karakter e.d.); de stem van de leden weegt in gelijke mate in het uit te brengen advies.

De commissie wordt voor een periode van maximaal 5 jaar benoemd door de Staatssecretaris van VWS. De commissieleden die niet een departement vertegenwoordigen kunnen tussentijds worden vervangen. De voorzitter blijft de volledige eerste vijfjarige periode in functie. Daarna kan ook de voorzitter vervangen worden. De leden ontvangen – indien van toepassing – reis- en vacatiegelden.

VWS kán in het kader van de beoordeling door de programmacommissie advies vragen aan externe vooraanstaande deskundigen. De adviezen zijn in beide gevallen niet bindend. Indieners kunnen op de geanonimiseerde adviezen schriftelijk reageren. Zowel de adviezen als de reacties van de indieners worden door de commissie in de beoordeling meegenomen. Op basis van de door VWS gestelde prioriteiten en criteria doet de programmacommissie een voordracht aan VWS tot gemotiveerde honorering of afwijzing. Per ronde is er alleen sprake van goedkeuring of afwijzing van een projectvoorstel. De finale besluitvorming ligt bij VWS en kan afwijkend van het advies van de programmacommissie zijn. Indieners ontvangen van VWS een schriftelijke toezegging of gemotiveerde afwijzing. Voorstellen die zijn afgekeurd in een ronde kunnen pas weer vanaf de eerstvolgende ronde die volgt opnieuw – in bijgestelde vorm - worden ingediend. Hetzelfde geldt voor incomplete aanvragen die niet meer tijdig gecompliceerd bij VWS voor de eerstvolgende ronde binnen zijn.

Voor projectsubsidies lager dan € 5.000,- wordt een vereenvoudigde wijze van financiering – een vorm van lumpsum – gehanteerd. Deze subsidieaanvragen worden niet in de programma-commissie gebracht. Ook geldt hiervoor niet de gebruikelijke wijze van verlening en vaststelling. Ze worden zonder voorafgaande verlening meteen vastgesteld. Door de directe subsidievaststelling hoeft niet meer op de bekende manier te worden verantwoord en afgerekend. Volstaan kan worden met een verklaring achteraf waaruit blijkt dat de activiteiten zijn uitgevoerd.

Per kalenderjaar worden twee rondes gehouden. Met deze systematiek worden twee duidelijke momenten gecreëerd voor nieuwe projectvoorstellen en kan er beter op kwaliteit worden geselecteerd. Jaarlijks moeten per 1 februari en per 1 september van het lopende jaar de projectvoorstellen zijn ingediend. Met die voorstellen wordt subsidie aangevraagd voor het lopende jaar en/of ja(a)r(en) erna (de maximale subsidieperiode van een project wordt gesteld op 3 jaar; de termijn van het gevraagde subsidie kan de vijfjarentermijn van het lopende meerjarenprogramma niet overschrijden). Uiterlijk 1 mei en 1 december worden de subsidiebeschikkingen verstuurd. De doorlooptijd van de hele procedure is hiermee maximaal 3 maanden. Afwijkingen van deze termijn kunnen aan de orde zijn wanneer de aanvrager een incomplete aanvraag heeft gestuurd of wanneer adviezen van externe deskundigen noodzakelijk zijn.

Het budget wordt *niet* in drie kolommen (dus gekoppeld aan de drie thema's) ondergebracht. Op jaarbasis kan het ene thema meer projectvoorstellen gehonoreerd zien dan het andere. Uitgangspunt is echter dat over de gehele vijf jaar gesproken de drie thema's uiteindelijk een gelijke mate van aandacht hebben gekregen. Mocht gaandeweg blijken dat een thema te onderbelicht blijft, dan zal duidelijk sturing gaan optreden met betrekking tot het indienen van nieuwe projectvoorstellen. Uiteraard zal hier tijdige communicatie over plaatsvinden. Een klein deel van het budget wordt beschikbaar gesteld voor experimentele projecten gericht op groepen die nu nog niet bereikt (kunnen) worden. Bekend wordt gemaakt hoeveel het maximale budget is dat hiervoor beschikbaar wordt gesteld. Aanvragen voor experimentele projecten die het hiervoor beschikbaar gestelde budget overschrijden kunnen niet (meer) gehonoreerd worden. Er wordt bekend gemaakt welke projectvoorstellen zijn gehonoreerd. Ook de uitkomsten van de evaluaties die deel uitmaken van het project worden breed beschikbaar gesteld. Aldus kan een overzicht van 'good practices' worden opgebouwd en van minder 'good practices'. Het ligt in de rede dit via dezelfde centrale plek te doen als waar de formatten worden ondergebracht. Na 1,5 jaar wordt de gehele systematiek geëvalueerd. Op grond van de resultaten zal gekeken worden of er aanleiding is tot bijstelling. Uitgangspunt is dat vanaf 2011 een nieuwe ronde meerjarenprogramma's volgt, mits dit past binnen de context die dan aan de orde is.

B. Kwaliteit en monitoring.

Op deze twee deelterreinen is tot nu toe geen sprake van gesystematiseerde acties. VWS wil:

- in samenspraak met de organisaties in de sector een aanzet tot een interne kwaliteitscyclus doen en kwaliteitsinstrumenten ontwikkelen om het eigen functioneren op een hoger niveau te brengen en de effectiviteit ervan te monitoren. Gekeken kan worden naar quick wins, bijvoorbeeld het ontwerpen van gestandaardiseerde enquêteformulieren voor projecten en een stramien voor verslaglegging; bekeken wordt op welke wijze meting via harde indicatoren kan plaatsvinden. De monitoring zal (vooralsnog) gericht worden op de output van de organisaties, die via de projecten wordt gerealiseerd.
- binnen de sector een visitatiesysteem ontwikkelen en effectueren. Doel is om de organisaties tot 'lerende organisaties' te maken en hiermee een impuls te geven aan de professionalisering; de uitkomsten van een visitatie worden – indien de gevisiteerde hiermee instemt – breed bekend gemaakt onder de organisaties in de sector. Voorgesteld wordt dit ook via de nog te bepalen centrale plek beschikbaar te stellen waar ook de formatten, gehonoreerde projectvoorstellen en evaluaties van projecten worden ondergebracht voor communicatie en verspreiding.
- wat betreft de gastdocenten wordt het begrip verbreed tot gastsprekers en zal een kwaliteitskeurmerk worden ingesteld, opdat scholen erop kunnen vertrouwen dat de sprekers die zij uitnodigen goed geschoold zijn in het vertellen van hun verhaal en in het hanteren van valkuilen die hieraan verbonden zijn. De training is er al, het kwaliteitskeurmerk nog niet. Ook moeten kwaliteit en effectiviteit hiervan stringenter worden gevolgd en geëvalueerd. Het

laatste wordt meegenomen in de activiteiten genoemd bij bovenstaand eerste gedachtenstreepje.

VI. Randvoorwaarden

Twee belangrijke randvoorwaarden worden gevormd door onderzoek en door communicatie.

1. Onderzoek

Daar waar noodzakelijk zal onderzoek ten dienste van het beleid worden uitgezet en organisaties zo worden gefaciliteerd. Op dit moment lopen besprekingen met het NIOD over twee onderzoeken: een onderzoek naar de kinderen van foute ouders en een onderzoek naar nieuwe Nederlanders. Groepen die in het bewustwordingsproces een rol kunnen spelen. Voor de kinderen van 'foute ouders' is het belangrijk dat ze door middel van historisch onderzoek inzicht krijgen in de politieke, juridische, sociale en psychologische factoren, die in de naoorlogse decennia hun levensgeschiedenissen hebben bepaald. Factfinding in archieven en interviews met betrokkenen maken deel uit van de onderzoeksopzet. Het maatschappelijk belang ervan is dat het onderzoek veel aan het licht brengt over de manier waarop de naoorlogse samenleving met de problemen van nationaal-socialisme, schuld en boete is omgegaan. Wat betreft de Nieuwe Nederlanders is sinds de jaren negentig de vraag aan de orde in hoeverre nieuwkomers in Nederland, in het bijzonder uit de Nederlandse koloniën, het Middellandse Zeegebied en Noord-Afrika, konden delen in de reflectie in de Nederlandse samenleving op de betekenis van de Tweede Wereldoorlog. Het onderzoek moet historische kennis en inzicht opleveren met betrekking tot het gedeelde en niet gedeelde oorlogsverleden².

Daarnaast voert de Stichting Leerplanontwikkeling (i.c. het onderdeel NICL) een analyse uit van de meest gebruikte recente onderwijsmethoden geschiedenis. Hoe wordt WO II hierin behandeld? Welk thematisch materiaal (d.w.z. aanvullend inhoudelijk materiaal) is er al? Op grond van de inzichten uit deze analyse, die nog aangevuld wordt met een interviewronde onder leerlingen en docenten, wordt ten behoeve van de projecten inzichtelijk waar nog aanvullend behoefte aan is. Het CHGS tot slot heeft als taak de maatschappelijke discussie op gang te brengen en te houden en voor post-doctoraal onderwijs van docenten zorg te dragen. In dit verband kan het centrum ook materiaal ontwikkelen (bijvoorbeeld inzake Darfur, Sebrenica).

Daarnaast kan het NIOD zijn expertise inzetten met betrekking tot het toegankelijk maken van collecties en in die zin een wezenlijk fundament helpen leggen voor het voorlichtingsbeleid.

2. Communicatie

In het kader van uitwisseling van kennis, informatie en inzichten speelt communicatie een grote rol. Het is belangrijk de activiteiten zichtbaar te maken. Dat kan op verschillende wijzen, indien nodig voor verschillende groepen. Over voorgenomen activiteiten en over activiteiten die hebben plaatsgevonden. Steeds meer organisaties kunnen betrokken worden. Organisaties die nog niet meedoen maar wel geïnteresseerd zijn, moeten in ieder geval voldoende informatie kunnen vinden over de activiteiten. Organisaties die nog aarzelen kunnen geënthousiasmeerd worden om aan te haken. Een centrale plek waar informatie en digitaal beschikbaar (gemaakt) materiaal kan worden gevonden kan hierin een goede verbindende functie vervullen.

Concreet betekent dit:

- onderzoeken of we een kapstok kunnen bieden waarin alle activiteiten steeds getoond worden, zo mogelijk in samenhang. Hoe maken we het beleid bekend in de wereld en maken we aan de gebruikers bekend dat er projecten zijn? Verkend zal worden of o.a. Kennisnet, een door docenten geraadpleegde site, hiervoor een plek kan bieden.
- gerichte communicatie bij alle activiteiten: zichtbaar maken dat ze er zijn; hiervoor moet een communicatieplan worden ontwikkeld;
- inschakelen van andere bestaande communicatiekanalen voor gerichte (achtergrond)informatie: bijvoorbeeld medewerkers van organisaties laten verhalen over hun activiteiten;
- in het afstemmingsplatform steeds de voortgang van lopende zaken en van nieuwe ontwikkelingen belichten.

² Voorzetten onderzoeken 'Kinderen van foute ouders' en 'De Tweede Wereldoorlog vanuit het perspectief van de 'Nieuwe Nederlanders', NIOD 2005

Tot slot zal gezocht worden naar wegen om de verbinding met de media te versterken, bijv. via mogelijke samenwerking met Anno, een soort 'science center voor de geschiedenis' dat vanuit OCW gestalte heeft gekregen.

Lijst met gesprekspartners ten behoeve van het nieuwe voorlichtingsbeleid WO II-heden

Binnen de sector Herinnering WO II

- Anne Frank Stichting, de heren H. Westra en J. van Kooten
- Nationaal Comité 4 en 5 mei, mw. N. Nooter
- Verzetsmuseum Friesland, de heren G. Koopman en H. Groeneweg
- Gedenkplaats Kamp Amersfoort, dhr. C. Biezeveld
- Stichting Het Indisch Huis, mw. E. Captain en dhr. S. Hillebrandt
- Herinneringscentrum Kamp Westerbork, dhr. D. Mulder
- Verzetsmuseum Amsterdam, mw. L. van der Horst
- Centrum voor Holocaust- en Genocidenstudies, dhr. J. Houwink ten Cate
- Centrum voor Holocaust- en Genocidenstudies, dhr. T. Zwaan
- St. Vredeseducatie, de heren J. D. Tuinier en G. Visser
- Nederlands Auschwitz Comité, dhr. J. Grishaver
- de leden van de Adviescommissie jeugdvoorlichting, de heren R. Kingma en T. v.d. Geugten, de dames H. Santoe en K. Schweizer
- Verzetsmuseum Zuid-Holland, mw. Th. Konsten
- Steunpunt Gastsprekers WO II (coördinator dhr. E. Gunst en diverse vertegenwoordigers van de aangesloten organisaties)
- Dhr. Prof. Dr. P. Romijn, hoofd afdeling onderzoek en mw. dr. C. Kristel, coördinator externe projecten van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD)
- Mw. dr. C. Touwen-Bouwsma, hoofd afd. informatie en documentatie en dhr. N.D. J. Barnouw, in- en externe betrekkingen van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD)

Buiten de sector Herinnering WO II

- Dhr. M. de Winter, hoogleraar Sociale en Affectieve vorming aan de Universiteit van Utrecht en lid van de RMO
- Dhr. D. Hoogland, voorzitter van het Bestuur van de Nationale Jeugdraad
- Dhr. P. Wester, voorzitter van het Bestuur van de Vereniging van Geschiedenisdocenten (VGN)
- Dhr. Ch. van der Heijden, hoofd Vakgroep Geschreven Pers van de Hoge School van Utrecht, Faculteit Communicatie en Journalistiek
- Dhr. Prof. H. Von der Dunk, oud-hoogleraar Contemporaine Geschiedenis
- Dhr. P. Schnabel, directeur SCP
- Dhr. K. Schuyt, WRR
- Dhr. J. Kennedy, hoogleraar Contemporaine Geschiedenis aan de Vrije Universiteit van Amsterdam
- Dhr. M. v.d. Busken, geschiedenisleraar en teamleider aan het Grafisch Lyceum van Amsterdam
- Ministerie van OCW, de heren C. Fuykschot, G. Vorstenbosch en G. de Ruiter
- Ministerie van Defensie, mw. E. Schrijver en dhr. B. Baars
- Ministerie van AZ, dhr. B. van de Poelgeest
- Mw. M. Schutgens, bestuurslid Beroepsvereniging Docenten Drama (BDD)
- De heren T. Stroobach en C. Gelinck, penningmeester respectievelijk secretaris Nederlandse Vereniging voor Leraren Maatschappijleer (NVLM)
- Mw. L. Mulders, coördinator Jongeren & Studenten bij Amnesty International te Amsterdam
- Mw. A. Cornelissen, Manager Communicatie en Voorlichting War Child te Amsterdam

- De dames A. Buys, directeur en Van Oudheusden, teamcoördinator geschiedenis - maatschappijleer van de Fontys Lerarenopleiding Tilburg
- Dhr. A. Hopstaken, directeur communicatiebureau Textuur te Tilburg
- De dames J. Lodeweges, projectleider NIDCL en B. Korte, coördinator primair onderwijs van de Stichting Leerplanontwikkeling
- Mw. N. van Dijk, directeur en dhr. E.M. Habben Jansen, adjunct directeur van het Instituut voor Publiek en Politiek te Amsterdam
- Dhr. J. Sijmonsbergen, hoofd evenementen & projecten en mw. A. van Eekeren, projectleider Onderwijs bij Anno te Den Haag
- Dhr. Prof. dr. P. de Rooij, hoogleraar Nederlandse Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam
- Dhr. F. Rokebrand, voorzitter Landelijk Overleg Lerarenopleidingen Basisonderwijs

Bijlage 2

Geraadpleegde literatuur

- Jeugdvoorlichting over de Tweede Wereldoorlog en de relatie tot het heden
Een oriënterend onderzoek naar Opvattingen en ervaringen in Nederland, België, Denemarken, Duitsland en Frankrijk, Horn Project Research, 1998
- Evaluatie projecten subsidiebeleid jeugdvoorlichting over de Tweede Wereldoorlog in relatie tot het heden, Horn Project Research 2002
- Heden en verleden verbinden
Onderzoek naar jeugdvoorlichting over WO II in relatie tot het heden, Instituut Jeugd en Welzijn, Vrije Universiteit Amsterdam 2004